

L'antropologia lingüística: etnografia i conceptes

Linguistic anthropology: ethnography and concepts

Joan A. ARGENTER

Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

RESUM

Entenent que la recerca etnogràfica és pròpia de l'antropologia lingüística, l'article se centra en els treballs que n'han fet un ús metodològic i heurístic. Des d'un punt de vista conceptual s'aborden els conceptes de significat social, comunitat i context, i també la funció de la indexicalitat, en particular la no referencial. A continuació, s'identifiquen diversos fenòmens estudiats per la sociolingüística catalana sota aquest patró i se'n destaquen contribucions significatives en cada àrea: tria de llengua, canvi de codi, pràctiques lingüístiques del jovent, desigualtat social i etnografia de l'escola, comunicació intercultural, substitució lingüística, atròfia i extinció d'una llengua, ideologies lingüístiques i etnografia lingüística històrica. Finalment, es descriuen algunes aportacions d'antropòlegs catalans que han treballat sobre comunitats indígenes de Sud-amèrica o de l'Àfrica.

PARAULES CLAU: tria de llengua, canvi de codi, substitució lingüística, ideologies lingüístiques, etnografia lingüística.

ABSTRACT

Since ethnography is born out of anthropological science, the article focuses on ethnographic sociolinguistic research. From a theoretical and methodological framework, the notions of social meaning, speech community and context are dealt with and so is the role of indexicality, particularly non-referential indexicality. Subsequently, several phenomena that have been studied by Catalan sociolinguists following this line of research are identified and significant contributions in each area are underlined: language choice, code-switching, youth linguistic practices, social inequality and the ethnography of school, intercultural communication, language shift, language attrition and language death, language ideologies and historical linguistic ethnography. Finally, some contributions by Catalan anthropologists studying South American or African indigenous communities are described.

KEY WORDS: language choice, code-switching, language substitution, language ideologies, linguistic ethnography.

1. És per l'adquisició i l'elaboració d'un heretatge cultural que l'infant fa el trànsit de l'ésser biològic que és a l'ésser social i cultural que esdevé.¹ L'antropologia cultural s'ocupa de la conducta simbòlica dels éssers humans en tant que éssers culturals. L'antropologia lingüística tracta aquests sistemes de coneixement i de conducta simbòlica que anomenem *llenguatges naturals*. Específicament, es fa càrrec del llenguatge entès com una activitat humana que es produeix entre altres activitats humanes i com una activitat que es produeix en un context de situació singular (Malinowski, 1924), on individus que habitualment comparteixen un bagatge cultural interactuen amb algun propòsit —és a dir, adopta una perspectiva ecològica, etològica i holística en l'estudi del llenguatge humà.

Mentre que la lingüística assumeix l'existència d'una comunitat lingüística i estudia l'estructura de les llengües com a objecte autònom i autotèlic, i llur funcionament en un «context nul», prescindint de l'ús que en fan els parlants i de les circumstàncies en què en fan ús, l'antropologia lingüística no assumeix ni la comunitat ni el context, sinó que en fa el problema a considerar. Altrament, per a la lingüística, la significació és una propietat intrínseca d'elements i relacions de l'estructura gramatical i del lèxic d'una llengua; per a l'antropologia lingüística, en canvi, la significació és produïda per l'activitat simbòlica conjunta d'uns parlants reals, amb trajectòria vital i amb expectatives, en un context sociocultural i en un context de situació concrets; és, doncs, un constructe cultural lligat al context.

Un proverbi com «a la taula d'en Bernat, qui no hi és no hi és comptat» o una dita com «els testos s'assemblen a les olles» no tenen un significat composicional, encara que isoladament, com a objectes gramaticals, tinguin un significat proposicional literal. Per damunt de tot, tenen un significat social, cultural, interactiu que escapa a la descripció gramatical, i un significat pragmàtic contextual: són mostres del *parlar indirecte*; els contextos de situació a què es pot aplicar el proverbi són variats, però apunta a un determinat capteniment i té la força il·locutiva d'advertiment, de recriminació o d'argumentació d'autoritat. Un proverbi és un «text» —un constructe metadiscursiu, un bloc de significació cultural compartida—, seleccionat del repertori de recursos verbals i ideològics comuns i subjecte a normes de circulació social, a pràctiques comunicatives locals.

Aquesta orientació pragmàtica discursiva analitza qualsevol producte verbal com una forma d'acció que es pot estudiar etnogràficament. La unitat d'anàlisi no són les estructures gramaticals, sinó l'ocasió comunicativa, la seqüència d'actes de parla del discurs contextualitzat d'uns participants en un marc d'actuació.

La concepció ecològica del llenguatge és compartida per la sociolingüística entesa en un sentit ample i inclusiu. Devem a Einar Haugen (1906-1994) la proposta d'una «ecologia del llenguatge». Ara, dels diversos paradigmes de l'anàlisi sociolingüística,

1. Aquest article és una versió reduïda d'un original anterior inèdit, sota l'aixopluc del projecte de recerca finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (MICINN), ref. FFI2009-14449-C02-01. Ometem la part més «conceptual», amb què preteníem introduir un possible eix estructurador de la disciplina, més enllà dels fets empírics.

aquell que s'aproxima més a l'antropologia pels seus mètodes, interessos i concepció, i perquè n'ha rebut més directament la influència, és l'anomenada *etnografia del parlar*, denominació associada al nom de Dell H. Hymes (1927-2009), o *etnografia de la comunicació*, denominació associada al nom de John J. Gumperz.²

Quant a la metodologia, aquest paradigma es caracteritza per l'observació participant com a instrument de recerca i pels mètodes qualitius com a instrument d'anàlisi i d'interpretació *a posteriori*, com escau a l'etnografia en general, i és influït també per l'etnometodologia, la qual es basa en la concepció que la realitat social es construeix per la interacció entre els individus en llur vida quotidiana, que l'ordre social no hi és preexistent, sinó que emergeix, és reproduït o desafiat per aquesta acció recíproca.

Per als antropòlegs, la pràctica de l'etnografia és una manera d'involucrar-se amb un «altre» món social, d'observar la praxi social dels actors que el conformen i hi donen sentit, i d'implicar-s'hi per desentranyar-ne la racionalitat interna. Aquest altre món social sol ser llunyà i estrany. Ara, talment com William Labov va dur la dialectologia a la ciutat, fent de la dialectologia urbana l'origen de la sociolingüística variacionista, l'etnografia va penetrar també en l'estudi de la societat moderna occidental.

Atès el vincle metodològic entre antropologia i etnografia, considerarem aquí primordialment la recerca sociolingüística que adopta la perspectiva i la metodologia suara exposada —bé que avui molts etnògrafs del llenguatge n'han ampliat l'instrumental analític amb el de la sociolingüística interaccional, l'anàlisi crítica del discurs, conceptes d'origen bakhtinià, i han desenvolupat un interès per la producció i la reproducció de l'ordre i la desigualtat socials.

2. Ni la noció de *comunitat* ni la noció de *context*, bàsiques en l'estudi del llenguatge com un fenomen inserit en la vida social, són òbvies en elles mateixes. La noció corrent de *comunitat lingüística* té una càrrega simbòlica, política i ideològica important, però és poc útil a l'hora d'estudiar aquell fenomen. L'etnografia lingüística ha elaborat el concepte de *comunitat de parla*, definida per un principi de localitat estricta i per la interacció primària entre els seus membres, els quals comparteixen un repertori lingüístic —conjunt de recursos verbals—, unes normes d'ús i una mateixa avaluació envers aquests recursos. La introducció de l'anàlisi de xarxes socials permet conceptualitzar aquella comunitat com un conjunt de xarxes socials que s'encavallen.

La pertinença a una *comunitat de pràctiques* es defineix per un compromís recíproc en una empresa comuna, en la qual es comparteixen i negocien uns mateixos recursos. La condició de membre d'una comunitat de pràctiques es construeix per la par-

2. I de fet, la més emprada indistintament. Hymes provenia del camp del folklore, és a dir, de l'estudi de l'actuació, i Gumperz del camp de la dialectologia, és a dir, de l'estudi de la variació: l'etnografia de la comunicació s'interessa per l'actuació i la variació sistemàtica. Influït per l'etnometodologia, Gumperz s'interessa per la comunicació tal com es produeix en la conversa o interacció verbal ordinària: el seu treball desemboca en la sociolingüística interaccional i l'anàlisi de la conversa.

ticipació en les pràctiques que la defineixen i no pas per una comunitat d'origen (per exemple, la participació en un xat).

La noció de *context comunicatiu*, per bé que intuïtiva, ha rebut diverses interpretacions. D'una banda, abracen posicions «realistes», «constructivistes» i «cognitivistes». D'una altra, fan èmfasi sigui en les característiques «emergents» de la interacció sigui en les característiques «macrosociològiques» de la situació històrica, política, socioeconòmica. També cal determinar en cada cas quins elements de la situació «externa» són pertinents en la construcció del context comunicatiu —quin és el «relleu» i quin és el «fons» en què es projecta la interacció. A més, el llenguatge esdevé context de si mateix en casos com el discurs reportat. El context, doncs, s'estructura en diversos nivells. L'antropologia lingüística s'interessa per l'articulació entre el nivell macro i el nivell micro de la interacció comunicativa, entre processos de llarga durada i processos emergents en el temps de la simultaneïtat i la concurrència dels actors.

Atesa la necessitat d'interpretar els enunciats d'acord amb el context on arrelen, la *indexicalitat* en el llenguatge ha esdevingut l'eix estructurador d'una certa antropologia lingüística recent, sota la influència de Michael Silverstein i de William Hanks.³ La indexicalitat, una de les formes de semiosi del llenguatge humà, estableix una relació de contigüïtat natural entre el signe i la cosa significada.

Ens interessa aquí la «indexicalitat no referencial». El llenguatge disposa de mecanismes que pressuposen una referència a l'estatus, el sexe, l'edat, el grup social o altres característiques del parlant, de la persona a qui hom s'adreça o de la persona de qui es parla, sense fer-ne esment explícit. A través del llenguatge construïm una certa categorització de la persona humana. Hom ha estudiat els anomenats *nivells de llenguatge javanesos*, els sistemes pronominals i de deferència coreans i japonesos, els honorífics del nàhuatl i altres llengües, els pronoms de solidaritat i distància social en llengües europees, i les formes mascles i femelles en llengües diverses —en general, índexs de deferència, positiva (honorificació de l'altre) o negativa (humiliació d'un mateix). La indexicalitat té un rol en la socialització lingüística, car aquesta consisteix en un procés d'assignació de significats en contextos de situació.

Les funcions indexicals del llenguatge responen a una relació retrospectiva de presuposició pragmàtica o a una relació prospectiva d'implicació pragmàtica. Si un signe és índex d'una variable contextual coneguda en el moment de l'acte semiòtic, aquell índex la pressuposa; en canvi, si el signe serveix per a explicitar els paràmetres de la comunicació en curs, l'índex implica —fa efectiu, crea— el context. Això depèn del grau d'institucionalització de la relació, del compromís amb què l'assumeixen els interlocutors. Així, l'ús de les fórmules de tractament *Doctor* o *Honorable*, amb funció sigui conativa sigui referencial, *pressuposen* el context d'un acte acadèmic o institucional i el rol amb què hi participen certs actors. En canvi, l'expressió «no sap vostè

3. Silverstein segueix les passes de Roman Jakobson (1896-1982), que incorporà a la lingüística conceptes bàsics de la semiòtica o teoria dels signes de Charles S. Peirce (1839-1914) —la classificació dels signes en *símbols*, *icones* i *índexs*, segons llur relació amb la cosa significada. Hanks, en canvi, s'inspira en el model de la fenomenologia de Maurice Merleau-Ponty (1908-1961).

amb qui parla!» adreçada a l'interlocutor és l'assertió d'una diferència d'estatus i n'és una defensa. Pretén redefinir el context en aquests termes, *implica* prospectivament, *fa emergir*, un nou context amb una nova relació interpersonal. L'ús d'índexs de la segona mena indica una major *consciència metapragmàtica*. El factor intervinent entre la pressuposició i la implicació pragmàtiques és la *funció metapragmàtica*. El concepte de *ordre d'indexicalitat* (Silverstein, 2003) ens permet mostrar la manera com s'articulen els marcs d'anàlisi macrosocial i microsocial en qualsevol fenomen sociolingüístic. La relació dialèctica entre els diversos ordres d'indexicalitat dóna compte d'una sèrie de fenòmens que altrament apareixen deslligats, com els referits en l'epígraf següent.

3. Tot seguit esmentem alguns estudis d'investigadors catalans en aquestes àrees —i d'investigadors estrangers de la situació catalana—, fets des de la perspectiva etnogràfica.⁴

Entre les conseqüències del contacte de llengües en les formes comunicatives de l'ús lingüístic hi ha la tria de llengua i el canvi de codi. Els catalanoparlants de la meua generació i d'altres practicàvem la tria de llengua en funció del nostre interlocutor —i, evidentment, de la coacció i de l'exclusió del català de la vida pública i oficial—, entesa com una forma de planificació de la conversa; però, per bé que no ho puc demostrar, intueixo que no sovintejàvem el canvi ni la mixtura de codis, llevat de gèneres i rutines verbals específics: proverbis, certs acudits, pregàries, comptes aritmètics, etc. N'és un indicatiu el fet que les recerques sobre canvi de codi fetes a Catalunya han pres com a objecte grups de joves, a mesura que la bilingüïtzació universal s'estenia per l'acció de l'escola. En són exemples els estudis de Tusón (1990), Boix (1993), Vila (1996), Pujolar (1997) —molts dels quals parteixen de Woolard (1989), autora que ha reprès la recerca en aquest àmbit (Woolard, 2007).

L'estudi de les pràctiques lingüístiques associades amb la cultura juvenil ha estat objecte d'una exploració etnogràfica sistemàtica per Joan Pujolar (1997, 2001). Les aportacions de Pujolar combinen la recerca etnogràfica amb l'anàlisi crítica del discurs i els conceptes bakhtinians del dialogisme i les veus, i examinen la construcció del gènere (masculinitat, feminitat) a través de les pràctiques discursives en les interaccions entre els membres de dues colles de joves de barris obrers de Barcelona. Recentment, Woolard (2009) i Simon (2009) han incidit en aquest camp. Víctor Corona ha fet recerca, en part inèdita, sobre els joves *latinos* a Catalunya (Corona i Unamuno, 2008).

La relativitat de les funcions del llenguatge (Hymes, 1966) —en contraposició a la relativitat de la forma lingüística— és a l'origen de les desigualtats entre parlants i comunitats, causades per la diferència d'estatus entre llengües. La desigualtat es manifesta en quatre nivells, derivats *a)* del llenguatge com a «recurs adaptatiu»; *b)* de «les persones i les personalitats» —dels actors socials i dels rols que representen en distin-

4. No és objectiu d'aquest treball fer una ressenya exhaustiva de la recerca feta als Països Catalans en els darrers decennis.

tes circumstàncies; *c*) de les institucions d'una comunitat; *d*) dels seus valors i creences (Hymes, 1973).

L'escola és una institució en la qual es poden observar aquestes diverses formes de desigualtat: *a*) el coneixement inicial d'una varietat pròxima o no a la llengua estàndard, *b*) el control de la interacció entre mestre i alumne, *c*) el domini de determinades formes de discurs escolar («prendre la lliçó», «fer un dictat, una redacció»), *d*) les creences sobre què és llengua i què no ho és o les ideologies puristes. L'escola té un paper en el canvi social i en les relacions de poder i d'identitat. L'estudi de l'aula, entesa com a espai socioculturalment i institucionalment definit, i de les pràctiques comunicatives i interactives que hi tenen lloc l'ha dut a terme l'etnografia de l'escola, sovint combinada amb l'anàlisi del discurs i orientada vers qüestions com el multilingüisme escolar i l'aprenentatge de llengües, la capacitat lingüística i discursiva dels estudiants i els problemes relacionats amb la diversitat i l'actitud dels mestres envers les persones immigrades (Cambra, 2003; Cots i Nussbaum, 2008; Nussbaum i Unamuno, 2006; Unamuno, 1997, 2003 i 2009).

Conseqüència de la mobilitat social i demogràfica del món actual, i esdevinguts terra d'acollida els nostres països, la comunicació intercultural ha estat objecte de recerca etnogràfica, especialment en contextos institucionals. Eva Codó (2008) analitza les interaccions entre els funcionaris d'immigració i els immigrants en curs de regularització; analitza també «la rebotiga», el context d'interacció professional privada dels funcionaris en absència dels immigrants. Melissa Moyer (2011) ha treballat sobre la comunicació intercultural en institucions sanitàries i Joan Pujolar (2007), sobre centres d'ensenyament d'adults per a dones immigrades. Altres treballs estudien comunitats estrangeres establertes als nostres països (Fukuda, 2009).

Una conseqüència sociocultural extrema del contacte de llengües és la substitució o el desplaçament d'una llengua per una altra, en virtut de la qual perd àmbits d'ús, recursos expressius i estructura, territori i parlants. El procés pot ser lent i progressiu o més o menys ràpid, de manera que avis i néts no s'entenguin per raó de llengua. L'aproximació etnogràfica al problema ha posat l'èmfasi en el reconeixement i la identificació de la variable intervinent que articula processos macrosocials, com la industrialització i la urbanització, amb processos lingüístics de reducció formal i restricció funcional. Hom ha identificat com a possibles variables intervinents el deixament de les xarxes socials —les quals, alhora que exerceixen una pressió sobre els membres i n'afaiçonen la història sociolingüística, reben també la pressió de la societat i del canvi social—, les connotacions socials de les llengües en contacte, les autopresentacions i identificacions dels parlants i les ideologies lingüístiques locals. A diferència dels estudis demolingüístics i macrosociològics basats en l'anàlisi de censos i les enquestes a grans mostres —com la recent enquesta d'usos lingüístics (Querol *et al.*, 2007)—, l'aproximació etnogràfica exclou, doncs, l'establiment d'una causació directa dels canvis socials, socioeconòmics i polítics sobre els fets lingüístics amb l'omissió de la manera com els parlants els viuen i hi reaccionen. La introducció de la llengua dominant a la llar és un punt crític del procés; al capdavant parlem de transmissió lingüística intergeneracional —un estudi recent n'és Boix (2009). Brauli

Montoya (1996), que ja havia fet aproximacions històriques al fenomen (Montoya, 1986), ens ha donat una etnografia de l'abandó de la llengua a la ciutat d'Alacant. L'estudi de la ruptura de la transmissió intergeneracional de l'alguerès, basat en les dades demolingüístiques de l'EULA (Chessa, 2007), ha estat complementat per l'autor en la seva tesi doctoral (Chessa, 2010).

Les recerques sobre la substitució lingüística se centren sobretot en el procés de pèrdua d'àmbits d'ús, és a dir, en la restricció funcional de la llengua recessiva. L'estudi de l'extinció d'una llengua s'ha centrat en el procés d'esllanguiment o pèrdua progressiva de recursos expressius i de desintegració gramatical, és a dir, en la pèrdua de competència lingüística en la llengua patrimonial entre els membres d'una «comunitat terminal» o comunitat immersida en el decandiment irreversible d'una llengua abocada a l'extinció. En aquesta situació extrema es detecta un continuïum de competència lingüística decreixent en la dimensió intergeneracional. La recerca se centra en l'obsolescència lingüística o, ras i curt, l'oblit de la llengua. De fet, Montoya (2000) complementà l'estudi mencionat amb el del procés d'atròfia lingüística dels alacantins. Chessa (2010) hi incideix, però limita la seva anàlisi al lèxic.

Una de les aportacions singulars de la sociolingüística catalana en l'anàlisi de la substitució lingüística ha estat la noció de «conflicte lingüístic» (Aracil, 1982). Reelaborada per diversos autors, destaquen, per l'originalitat, Querol (1999) i Conill (2007), per bé que no són treballs etnogràfics.

La qüestió de les ideologies lingüístiques ha esdevingut un nou camp de recerca. Alguns treballs etnogràfics que enfoquen ideologies particulars o aquestes hi apareixen com a teló de fons analitzen el nacionalisme com a sistema cultural —com una manera de construir i parlar de la realitat social i cultural— (DiGiacomo, 1985); les ideologies de l'*autenticitat* —el valor d'una llengua com a expressió genuïna de la identitat d'una comunitat— i l'*anonímia* —l'aparent objectivitat i neutralitat d'una veu d'enlloc, no connotada— com a fonts d'autoritat (Woolard, 2008); els conflictes a l'entorn de l'autoritat lingüística prescriptiva (Frekko, 2006).

L'etnografia és un mètode de recerca sincrònic. Tanmateix, l'etnografia lingüística històrica ha estat conreada d'una manera innovadora per Joan A. Argenter i Kathryn Woolard. El repte en aquest cas és la recuperació d'un context i d'unes veus per sempre més desapareguts, mitjançant indicis o proves indirectes de la documentació llegada de temps remots. Interrogant els textos, hom cerca el sentit que determinats productes verbals i fenòmens comunicatius tenien per als coetanis. Els autors han orientat la recerca vers l'emergència i els canvis de codis (Argenter, 2001, 2005 i 2006) i la *bivalència* (Woolard i Genovese, 2007), vers l'oratória política (Argenter, 2008), el «dret a parlar» i el discurs mitjançat (Argenter, 2006) i vers les ideologies lingüístiques (Woolard, 2002 i 2004).

4. Els investigadors catalans els estudis dels quals hem esmentat aquí treballen en departaments de filologia o didàctica. Solament les nord-americanes DiGiacomo, Woolard i Frekko treballen en departaments d'antropologia. L'absència de l'antropologia

lingüística en els departaments d'antropologia de les nostres universitats és un buit clamorós. També explica les limitacions amb què, en general, hom ha practicat la recerca etnogràfica en el camp lingüístic. Ara podem parar esment en aportacions d'investigadors catalans radicats a França i que han fet treball de camp a l'Àfrica o a l'Amèrica del Sud. Aquests autors no es dediquen de manera específica a l'antropologia lingüística, però han contribuït al coneixement i l'anàlisi d'aspectes lingüístics i sociolingüístics de les comunitats estudiades i de llurs cultures verbals.

Alexandre Surrallés (2003, 2009: 176-193) analitza les cerimònies de benvinguda entre els *candoshi*, comunitat ameríndia de l'Amazònia. Tot defugint una interpretació estrictament textual dels intercanvis lingüístics en aquestes cerimònies, adopta una aproximació centrada en el discurs i en la interacció, entesa com a comunicació multimodal cara a cara, i hi emfasitza el component perceptiu i afectiu. D'aquesta manera explica el procés de desactivació de l'hostilitat latent i la seva conversió en relació social cooperativa. La transcripció de la part inicial d'una d'aquestes cerimònies en fa palesa la funció fàtica (Malinowski, 1924). De fa poc, Surrallés (2008) estudia la lexicografia de llengües ameríndies feta per missioners espanyols dels segles XVI-XVII, i les conseqüències culturals i ideològiques que se'n deriven. En la recerca sobre els *tsachila* de l'Equador, Montserrat Ventura (2009) ha posat de manifest la relació entre una sèrie de conductes i valors culturals amb certes característiques de la llengua. Concretament, entre la manca d'interès per la retòrica, el rebuig de l'excés verbal, el paper subsidiari del llenguatge en els rituals, la importància atorgada a la discreció i el silenci —el secret—, l'acceptació de la «mentida pietosa» com a categoria diferenciada de l'engany —o *enkanaino*, significativa adaptació del castellanisme *engañar*—, certes estratègies d'evasió i evitació del conflicte i la funció de les categories gramaticals de l'evidencialitat i la «mirativitat» en *tsafiki*, les quals permeten expressar de manera molt matisada la responsabilitat dels parlants envers els enunciatos que profereixen.⁵ El lingüista Francesc Queixalós, a més dels estudis gramaticals de llengües ameríndies de l'Amazònia, ha arreplegat narracions de la comunitat amazònica *sikuani* (Queixalós i Jiménez, 2010). Lluís Mallart, especialista en antropologia mèdica i religiosa africanes, ha treballat sobre els *evuzok* del Camerun i ha donat a conèixer un bon nombre de materials relacionats amb aspectes de la llengua *ewondo*, entre els quals un diccionari enciclopèdic d'etnobotànica, amb indicació de les característiques naturals de les plantes i les virtuts terapèutiques que els atribueixen els *evuzok* (Mallart, 2008).

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ARACIL, Lluís V. (1982). «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova». A: *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, p. 23-38.
- ARGENTER, Joan A. (2001). «Code-switching and dialogism: verbal practices among Catalan Jews in the Middle Ages». *Language in Society*, núm. 30, p. 377-402.

5. *Tsafiki* és el nom de la llengua dels *tsachila*.

- ARGENTER, Joan A. (2005). «Did our ancestors code-switch? Inferring from written records». A: COHEN, J.; MCALISTER, K.; ROLSTAD, K.; MACSWAN, J. (ed.). *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Somerville, MA: Cascadilla Press, p. 84-93.
- (2006). «Responsibility in discourse: evidence, report and entitlement to speak in the *Book of Deeds of King James*». *Language in Society*, núm. 35, p. 1-25.
- (2008). «Political oratory, power and authority in a medieval Mediterranean kingdom». *Sociolinguistic Studies*, núm. 2, p. 1-30.
- BOIX, Emili (1993). *Triar no és traïr*. Barcelona: Edicions 62.
- (2009). *Català o castellà amb els fills? La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Sant Cugat del Vallès: Rourich.
- CAMBRA, Margarida (2003). *Une approche ethnographique de la classe de langue*. París: Didier.
- CHESSA, Enrico (2007). *Enquesta sobre els usos lingüístics a l'Alguer 2004: Llengua i societat a l'Alguer en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2010). *Another case of language death? The intergenerational transmission of Catalan in Alghero*. Tesi doctoral. Universitat de Londres.
- CODÓ, Eva (2008). *Immigration and bureaucratic control: Language practices in public administration*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- CONILL, Josep (2007). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: Materials per a una sociolingüística de la complexitat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CORONA, Víctor; UNAMUNO, Virginia (2008). «Reflexión, conciencia e ideología lingüística en el discurso de jóvenes latinoamericanos». *Textos de Didáctica de la Lengua y la Literatura*, núm. 49, p. 48-56.
- COTS, Josep Maria; NUSSBAUM, Lucile (2008). «Communicative competence and institutional affiliation: interactional processes of identity construction by immigrant students in Catalonia». *International Journal of Multilingualism*, núm. 5, p. 17-40.
- DIGIACOMO, Susan (1985). *The politics of identity: Nationalism in Catalonia*. Ann Arbor: University Microfilms International.
- FREKKO, Susan (2006). «Catalan that doesn't hurt the eyes»: *Linguistic display and linguistic regimentation in Barcelona*. Tesi doctoral. University of Michigan.
- FUKUDA, Makiko (2009). *Els japonesos a Catalunya i la llengua catalana: Comunitat, llengües i ideologies*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- HYMES, Dell H. (1966). «Two types of linguistic relativity (with examples from Amerindian ethnography)». A: BRIGHT, William (ed.). *Sociolinguistics*. La Haia: Mouton, p. 114-167.
- (1973). «On the origins and foundations of inequality among speakers». *Daedalus*, núm. 102, p. 59-85.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1924). «The problem of meaning in primitive languages». A: OGDEN, Charles K.; RICHARDS, Ivor A. *The meaning of meaning*. Suplement I. Nova York: Harcourt, Brace & World, p. 296-336.
- MALLART, Lluís (2008). *El sistema mèdic d'una societat africana: Els evuzok del Camerun*. Barcelona: Càtedra UNESCO de Llengües i Educació: Institut d'Estudis Catalans.
- MONTOYA, Brauli (1986). *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- (1996). *Alacant: La llengua interrompuda*. València: Denes.
- (2000). *Els alacantins catalanoparlants: Una generació interrompuda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- MOYER, Melissa G. (2011). «What Multilingualism? Agency and Unintended Consequences of Multilingual Practices in a Barcelona Health Clinic». *Journal of Pragmatics*.
- NUSSBAUM, Lucí; UNAMUNO, Virginia (ed.) (2006). *Usos i competències multilingües entre escolars d'origen immigrant*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- PUJOLAR, Joan (1997). *De què vas, tio?* Barcelona: Empúries.
- (2001). *Gender, heteroglossia and power: A sociolinguistic study of youth culture*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- (2003). «La construcció del gènere en la interacció informal cara a cara: aspectes teòrics i metodològics». *Estudios de Sociolingüística*, vol. 4, núm. 2, p. 485-503.
- (2007). «African Women in Catalan Language Courses: Struggles over Class, Gender and Ethnicity in Advanced Liberalism». A: MCELHINNY, Bonnie (ed.). *Words, worlds and material girls: Language, gender, globalization*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 305-347.
- QUEIXALÓS, Francesc; JIMÉNEZ, Rosalba (comp.) (2010). *Entre cantos y llantos: Tradición oral si-kuani*. Bogotá: Fundación Etnollano.
- QUEROL, Ernest (1999). *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- QUEROL, Ernest (coord.) [et al.] (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI: L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, La Franja, Illes Balears, i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SILVERSTEIN, Michael (2003). «Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life». *Language and Communication*, núm. 23, p. 193-229.
- SIMON, Sophia (2009). «“Algherese? Sì, ma solo per scherzare.” Zum Gebrauch katalanischer Versatzstücke in der Jugendsprache von l'Alguer». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 22, p. 37-70.
- SURRALÉS, Alexandre (2003). «Face to face: Meaning, feeling and perception in Amazonian welcoming ceremonies». *Journal of the Royal Anthropological Institute*, núm. 9, p. 775-791.
- (2008). «Interiorité, cœur et âme en Amérique indienne». A: AUBRY, Gwenaëlle; ILDEFONSE, Frédérique (ed.). *Le Moi et l'interiorité*. París: J. Vrin, p. 295-312.
- (2009). *En el corazón del sentido: Percepción, afectividad, acción en los candoshi, Alta Amazonia*. Lima: Instituto Francés de Estudios Andinos (IFEA); Copenhague: Grupo Internacional de Trabajo sobre Estudios Indígenas (IWGIA).
- TUSÓN, Amparo (1990). *Language, community and school in Barcelona* [microfitxa]. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- UNAMUNO, Virginia (1997). *Lenguas, identidades y escuela: Etnografía de la acción comunicativa*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- (2003). «Quién es qui a l'escola?: el reto de observarnos diversos». A: POVEDA, David (coord.). *Entre la diferencia y el conflicto: Miradas etnográficas a la diversidad cultural en la educación*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, p. 31-66.
- (2009). «Dinàmiques sociolingüístiques i immigració: l'escola com a microcomunitat». A: JUNYENT, Carme (ed.). *Llengua i acollida*. Barcelona: Horsori.
- VENTURA, Montserrat (2009). *Identité, cosmologie et chamanisme des Tsachila de l'Equateur: À la croisée des chemins*. París: Harmattan.
- VILA, Francesc Xavier (1996). *When classes are over: Language choice and language contact in bilingual education in Catalonia*. Tesi doctoral. Vrije Universiteit Brussel.

- WOOLARD, Kathryn (1989). *Double talk: Bilingualism and the politics of ethnicity in Catalonia*. Stanford: Stanford University Press. [Versió catalana: *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: La Magrana, 1992]
- (2002). «Bernardo de Aldrete and the Morisco problem: A study in Early modern Spanish language ideology». *Comparative Studies in Society and History*, vol. 44, núm. 3, p. 446-480.
- (2004). «Is the past a foreign country? Time, language origins, and the nation in early modern Spain». *Journal of Linguistic Anthropology*, núm. 14, p. 57-80.
- (2008). «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Llengua i Dret*, núm. 49, p. 179-199.
- (2009). «Linguistic consciousness among adolescents in Catalonia: A case study from the Barcelona urban area in longitudinal perspective». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 22, p. 125-149.
- WOOLARD, Kathryn; GENOVESE, E. Nicholas (2007). «Strategic bivalency in Latin and Spanish in early modern Spain». *Language in Society*, núm. 36, p. 487-509.